

Smaastykker.

Herlufsholm-Dommene endnu en gang.

Af

Stig Juul.

I sin afhandling: »Det kgl. rettertings domme af 20. og 21. oktober 1575« (ovf. s. 248 f.) har redaktør Arild Hvidtfeldt givet et interessant bidrag til den gamle diskussion om forholdet mellem de to domme af oktober 1575 angaaende Herlufsholms Skoles gods. Aarsagen til, at denne diskussion paany er blusset op, er, som anført af hr. Hvidtfeldt, de kortfattede bemærkninger, jeg er fremkommet med i en fodnote i min »Fællig og Hovedlod. Studier over Formueforholdet mellem Ægtefæller i Tiden før Christian den V's Danske Lov« s. 272 f. Senere har professor, dr. juris O. A. Borum behandlet spørgsmaalet i sin anmeldelse af min bog her i tidsskriftet (10. R. V, 729 f.), idet han i princippet slutter sig til den af mig hævdede opfattelse, at der bestaar en uoverensstemmelse mellem de to dommes konklusioner, som ikke lader sig bortforklare paa tilfredsstillende maade. I modsætning hertil hævder hr. Hvidtfeldt, at denne divergens allerede er ryddet af vejen af C. H. Brasch, hvis tolkningsforsøg vi efter hans mening ikke har skænket tilstrækkelig opmærksomhed, hvorfor han — efter sine egne udtalelser — vil uddybe og supplere Braschs teori.

Som den, der har givet anledning til den fornyede drøftelse af Herlufsholm-dommene, vil jeg gerne i det følgende have lejlighed til at gøre rede for min opfattelse af sagen, dels fordi fremstillingen i »Fællig og Hovedlod« er meget summarisk som

følge af spørgsmaalets underordnede betydning for de problemer, jeg dengang behandlede, dels fordi jeg efter en fornyet undersøgelse af spørgsmaalet er kommet til det resultat, at hr. Hvidtfeldts opfattelse, som dog paa det afgørende punkt er helt forskellig fra Braschs teori, i virkeligheden indeholder problemets løsning.

I sin afhandling har hr. Hvidtfeldt udførligt gennemgaaet de retstrætter, Herluf Trolles og Birgitte Gjøs gave gav anledning til. Idet jeg med enkelte berigtigelser kan henholde mig til denne fremstilling, skal jeg først gøre nogle supplerende, men for den fulde forstaaelse af sammenhængen nødvendige, juridiske bemærkninger om den processuelle baggrund for afgørelserne.

I en række af sagerne optræder Birgitte Gjøs arvinger som sagsøgte og Herlufsholms skole som sagsøger. Forholdet var jo det, at skolen havde paabegyndt en saakaldt laaseforfølgning, og en saadan gav jævnlig anledning til adskillige processer mellem den forfølgende og personer, der bestred hans ret til at opnaa den eftertragede laas. Laaseforfølgningen var som bekendt en uhyre kompliceret fremgangsmaade, der havde til formaal at afhjælpe eventuelle mangler ved den forfølgendes adkomst til en vis fast ejendom. Lykkedes det at gennemføre forfølgningen til meddelelsen af laasebrevet, satte dette sagen »evindelig tielse« paa, og indehaveren kunde da for bestandig glæde sig ved at være fritaget for indsigelser imod gyldigheden af sin oprindelige adkomst.

Forfølgningen¹ indlededes med, at den, der ønskede at erhverve laasen, lod sin adkomst læse tre gange til herredsting, samtidig med at han meddelte, at han ønskede at forfølge sin ejendom til laas. Naar han paa fjerde ting havde taget sin lysning beskrevet, foretog han lysning til landstinget, hvilket ligeledes toges beskrevet. Saafermt forfølgningen ikke allerede ved tingene blev afbrudt ved udtagelsen af stævning imod ham

¹ Jfr. til det følgende Kolderup Rosenvinge: Om Rigens Ret og Dele (1847), 43 f. og Danmarks Rigens Ret og dets Dele og Forfølgning af 10. december 1621, art. 60 f.

eller ved erhvervelse af dom over ham, henvendte han sig til rigens kansler med de erhvervede tingsvidner og opnaaede hos ham et kongeligt stadfæstelsesbrev, der hindrede fremtidig rettergang om sagen ved andre domstole end rettertinget. Derefter læstes stadfæstelsesbrevet til det ting, hvorunder ejendommen var beliggende. Af rigens kansler meddeltes tillige 4 dombreve, der tildømte den forfølgende ejendommen, indtil nogen anden fremkom med bedre bevisligheder. Disse breve læstes successivt med 6 ugers mellemrum til tinge. Efter dombrevene — eventuelt sammen med det fjerde dombreve — udtoges den saakaldte »almindelige stævning«, hvorved alle, som ansaa sig for berettigede til ejendommen, indstævnedes med et varsel af et aar og 6 uger til at fremkomme med og bevise deres ret. Derefter udtoges og forkyndtes »almindelig stævning 6 ugers overhørelse«, hvorved stævningen fornyedes, denne gang med 6 ugers varsel, og hvis heller ikke denne førte til fremsættelsen af indsigelser, meddeltes omsider laasebrevet.

Fra det øjeblik forfølgningen var kommet ind for rigens kansler, var den, som det fremgaar af foranstaaende, karakteriseret ved stadig gentagne opfordringer til eventuelt berettigede om at fremkomme med deres krav, hvilket maatte ske ved, at den paagældende hos rigens kansler erhvervede et saakaldt genbrev, der indstævnede den forfølgende til en bestemt dag, for at han skulde staa til rette. Genbrevet skulde af den forfølgende besvares med en stævning, saaledes at han under den derpaa følgende retssag kom til at staa som sagsøger. Naar 6 uger var forløbet efter den almindelige stævning 6 ugers overhørelse, var adgangen til at erhverve genbrev udelukket¹, og meddelelsen af laasebrevet kunde ikke mere forhindres. Var omvendt genbrev erhvervet, maatte det ved dom afgøres, hvorvidt indsigelsen var berettiget, og hvis denne underkendtes, fortsattes forfølgningen fra det punkt, hvortil den var kommet.

En forfølgning af denne art kunde trække ud i aarevis og var meget bekostelig, men førtes den til afslutning, gav den som

¹ Kolderup Rosenvinge: Om Rigens Ret og Dele, 46, note ö.

omtalt indehaveren af laasebrevet sikkerhed for hans ret, og det er derfor forstaaeligt, at Herlufsholms skole, da man indsaa, at selve skolens retsgrundlag stod i fare, begyndte en forfølgning til laas.

Rent materielretligt laa sagen nemlig meget usikkert for skolen. Den af de to barnløse ægtefæller oprettede disposition af 1565 var ikke tiltraadt af hustruens arvinger. Ej heller kunde den med sikkerhed siges at være endelig opfyldt i givernes levende live, idet de havde forbeholdt sig bestyrelsen af skolen og dens gods, saa længe de levede, hvorfor dispositionen muligvis kunde omstødes som en døds gave. Ogsaa med hensyn til Birgitte Gjøs fornyede disposition af 1567 kunde der rejses tvivl om, hvorvidt den var gyldig uden arvingernes samtykke. Intet af de to retsgrundlag, som skolen hvilede paa, kunde derfor betragtes som absolut sikkert.

Det var formodentlig for at hindre døds gaveindsigelsen, at Birgitte Gjøe fratraadte bestyrelsen af skolen, samtidig med at hun 1567 udstedte det nye gavebrev (jfr. Gl. danske Domme III, s. 189); men hermed var kun en enkelt af anfægtelsesmulighederne udelukket. De andre bestod stadigvæk og blev successivt forsøgt af hendes arvinger. Den indsigelse, at enke-skødet krævede samtykke af arvingerne blev saaledes fremsat for rettertinget den 21. maj 1573 (l. c. s. 202 f.), og indsigelsen om, at Herluf Trolle skulde have indhentet Birgitte Gjøs arvingers samtykke, den 15. juni 1575 (l. c. s. 268 f.). Desuden beredte arvingerne paa andre maader skolens forfølgning vanskeligheder, bl. a. ved at paaberaabe sig processuelle fejl, saasom at fristerne ikke var iagttaget (l. c. s. 185 f.), og at der var formelle mangler ved de fremlagte dokumenter (l. c. s. 187 f.), samt ved at bestride, at alt det gods, dispositionerne angik, virkelig havde tilhørt ægtefællerne som endelig ejendom (l. c. s. 191 f.).

I Rigens Forfølgningsbog, som indeholder en redegørelse for gangen i hver enkelt laaseforfølgning, refereres Herlufsholms skoles laaseforfølgning paa følgende maade (Rigens forfølgningsbog 1570—76 fol. 75—77):

Oluff Mouritzens forfølling till laas paa Herluffholms frii skole och thetz tilliggendis goudtz, begyntt a^o 72.

Først stadttfestelße breff vt sequitur.

Wy Frederich thend andenn met gudtz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis koning etc. giøre alle wittherliggt, att for oß wor skickitt oß elskelig Oluff Mouritzenn till Bollerup wor mand, raad och tilforordnede forstander for Herluffholms frij skole met thuende worre och Danmarckis rigis raadttz pergamentz breffue, thet første wdgifuet paa wortt slott Kiøpnehaffun thend 26. dag Maij a^o 1565, liüdendis i sin mening, att Herluff Trolle, Jacop Trollis sønn, och hans hustrue oß elskelig frue Birgethe Gøie, her Magnus Gøies daatther, haffuer sampttligenn och huer besynderlig for sig skiøtt och giffuel frann thenom och theris a[r]ffuinge theris gaardtt Herluffsholm met mere beggis theris goudtz, och aff for^{ne} goudtz stiftthet och funderit enn frij adels skole, eptther som theris breff, the ther paa sampttligenn vdgiffuet och besegliidt haffuer, ydermere formelder. Thett anditt, som worre elskelige Danmarckis rigis raadtt haffuer wdgifuet paa Kiøpnehaffns slott thend 22. Martij a^o 1567, liüdendis wdj sinn mening, att erlig och welbyrdig fru Birgethe Gøie, Herluff Trollis epttherleffuerske, och gaff til kiende, huorledis hindis døde och affgangue hosbonde Herluff Trolle och hun baade nogen tidtt siden forleden haffde vdj wor och menige Danmarckis rigis raadttz offuerwerrelße funderit och opretthit enn skole, menige adels børnn och andre erlige mendtz børn her i rigitt till gaffnn och beste, och ther tillaugtt och giffuet theris sedegaardtt Herluffsholm, som tilfornn kaldis skouffcloster met altt theris jordegoudtz, wdj Herluffholms birck liggendis, dog met slig wilckor och beskeedtt, att the selff skulle werre forstandere for samme skole wdj beggis theris lifstidtt, thend ene eptther thend andens dødtt och affgang, och eptther beggis theris dødtt skulle Danmarckis rigis raad tilskicke och forordinere enn gudfructig och welbeskedenn adelsmand, som for^{ne} skole och tilliggendis eyendom, rentthe och goudtz chresteligenn och gudfructeligen kunde forrestaae,

eptthersom samme fundatz videre formelder och indeholder. Och epttherdj for^{ne} hindis hosbonde Herluff Trolle er dødt och affgangenn, och hinde nu eptther fundatzens liudende bør samme skole att forrestaae, tha haffuer hun numet sinn frij wilge och welberaadtt huff frann sig opdragitt till menige Danmarckis rigis raad, som nu er och her eptther komendis worder, forneffnde forstanders beffalling wdj saa maade, att wij skulle tilskicke enn gudfrøctig och forstandig adels mand aff hindis hosbondis eller hindis sleggt, som for^{ne} Herluffholms skole och thettz tilleggendis goudtz och eyendom all tidtt her eptther christeligenn och skielleligen kunde forrestaae, saa skoelenn tilbørligenn holdis widtt heffdt och magtt, och thiennere ther tilliggendis icke wforretthis wdj nogre maade, som samme for^{ne} thuende breffue widere ther om wduiøer och indeholder. Och er thiiøe eptthersch^{ne} gaarde och goudtz: . . . att haffue, nyde, bruge och beholde till euindelig eye, epther som samme breff wduiøer och indeholder. Huilcke for^{ne} breffue wij nu stadfeste och widtt sin fulde magtt dømme wid alle ordtt och artickle, som the wduiøe och indeholde, forbiudendis alle, ehuo the helst erre eller werre kunde, for^{ne} Oluff Mouritzenn eller hans epttherkomere forstandere till for^{ne} Herluffholms skole paa for^{ne} gaarde och goudtz eller paa noger therris retthe tilliggeløe att hindre eller forfang att giøre eller i thend sag i nogre maade att wforretthe, saa lenge noger kommer for oø met bedre beuiøning paa wortt rettherting. Datum Trüggeuelde 24. die Augustj a^o 1572. Nostro ad causas sub sigillo. Teste Hilario Grubbe iustitiario nostro dilecto.

Oluff Mouritzenn fick første, andit och tredie dombreff. Actum Trüggeuelde 10. die Octobris a^o 1572.

Christoffer Gøie till Gundersløffholm tog gienbreff i thenn forfølling till laas. Actum Trüggeuelde 27. die Decembris a^o 1572.

Oluff Mouritzenn thog steffning. Datum Haffniæ 13. die Januarij a^o 1573.

Mötthe wdj Ringstedtt thenn 25. Februarij 73 och bleff

Oluff Mouritzenn funden till hans forfölling, och findis samme dom, som gick i sagen, clarligenn registerit i dom regiisterit.

Oluff Mouritzenn fick fierde dombreff och almindelig steffning paa itt aar och vj wgger. Actum Trüggeuelde 3. die Martij a^o 1573.

Jorgenn Marsuin till Dübeck thog gienbreff i thenne forfölling. Actum Lystrup 25. die Martij a^o 74, saa witt som han-nem paa hans hustruis wegne kand arffueligenn till sin tidtt tilfalle, och hand eller hans arffuinger kand met loug och rett haffue ther wdj att sige, om Gud thet saa forßett haffuer, att hun offuerleffuer hindis morsøster frue Birgethe Gøie.

Albritt Oxe till Nielstrup thog steffning i samme sag emodt for^{ne} Jørgenn Marsuin. Actum Lystropiæ 26. die Martij a^o 74. Møtthe wdj retthe wdj Nestuedtt thend 5. Junij a^o 74, och bleff Albritt Oxe funden till hans forfölling, epther som samme dom clarligenn findis indskreffuenn wdj dom registerit.

Albritt Oxe thog almindelig steffning paa itt aar och vj wgger paa thet nye igen, thj thend anden wor forsett och icke rett lest, som thet sig burde. Actum Trüggeuelde 22. Julij a^o 1574.

Albritt Oxe till Nielstrup fick almindelig steffning ßex wggers offuerhørrelße. Actum Lystropiæ 18. die Julij a^o 1575.

Thend 20. Octobris a^o 75 møtthe Aruidtt Huidttfeldtt wdj Kiøpnehafnn och bødt sig wdj retthe emodtt Mester Hans Michelßenn, rector wdj Herluffsholms schole, och mentthe, att Herluffsholms scholis laaß icke burde att sluttis paa Herluff Trollis skiøde, eptherthj att thet er funditt till Schoninge landz-ting att werre giordtt emodt loughen, saa witt Herluff Trolle aff frue Birgitthe Gøes goudtz haffuer affhendtt sig. Tha gaff for^{ne} Mester Hans Michelßenn sig weluilligenn wdj retthe emodtt for^{ne} Aruidtt Huidttfeldt, och bleff ther saa paa sagdt for retthe, att for^{ne} Herluffsholms laaß icke burde att sluttis paa Herluff Trollis skiøde, saa witt frue Birgethe Gøes goudtz er anlan-gendis, som samme dom widere formelder, som findis clarligenn wdj dom registeritt antegnitt.

Herluffsholms scholis laaß vt sequitur:

(se Gamle Danske Domme III (1845), XXII—XXIV).

Det fremgaar heraf, at Herlufsholm skoles laaseforfølgning i det hele forløb ganske normalt. To gange blev forfølgningen standset ved det ordinære retsmiddel, som bestod i erhvervelsen af genbrev mod forfølgningen, og den fortsattes paa sædvanlig maade, efter at genbrevene var underkendt af rettertinget. Een gang blev forfølgningen ganske vist sinket i et længere Tidsrum, ved at Albert Oxe havde forsømt at iagttage, hvad der udkrævedes med Hensyn til tinglæsningen af den almindelige stævning paa et aar og 6 uger, hvorfor stævningen maatte udtages paany. En virkelig afvigelse fra de almindelige regler indtraadte dog først, da Arild Huitfeldt den 20. oktober 1575 — den dag, da laasebrev skulde gives — mødte for retten uden at have taget genbrev og søgte at hindre, at der den dag blev givet laas.

Naar der i Rosenvinges samling findes ikke mindre end 6 domme vedrørende Herlufsholms skole¹ foruden det egentlige laasebrev af 21. oktober 1575², er det altsaa ikke en nødvendig følge af de i forbindelse med laaseforfølgningen staaende retsskridt. Den første dom af 25. februar 1573 (l. c. s. 185 f.) i den ved Christoffer Gjões udtagelse af genbrev rejste sag var en ren formalitetsafgørelse, og den kunde forsaavidt godt have været slaaet sammen med den anden dom af samme dag (l. c. s. 187 f.), der afgjorde sagens realitet, nemlig spørgsmaalet om, hvorvidt der under laaseforfølgningen var inddraget gods, som ikke endelig var tilfaldet Birgitte Gjõe. Jørgen Marsvins første søgsmaal, hvorunder han bestred Birgitte Gjões ret til som enke at afhænde sit gods uden sine slægtninges samtykke (l. c. s. 202 f.), var ikke indledet med udtagelse af genbrev og førte derfor ogsaa til en afvisningsdom. Jørgen Marsvin havde begaaet den under datidens procesordning grove fejl at rejse sag for rettertinget om et spørgsmaal, der allerede behandledes af rigens kansler³. Resultatet kunde derfor kun blive, at han hen-

¹ Gl. Danske Domme III, 185 f. (25. febr. 1573), 187—94 (s. d.), 202 f. (21. maj 1573), 223—27 (5. juni 1574), 268—74 (15. juni 1575), 282—84 (20. oktober 1575).

² Ibidem, XXII—XXIV.

³ Naar hr. Hvidtfeldt udtaler (s. 250), at rettertinget afviste ind-

vistes til at gaa frem paa sædvanlig maade, og en erfaring rigere udtog Jørgen Marsvin den 25. marts det følgende aar det nødvendige genbrev.

For saa vidt angaar dommen af 15. juni 1575 (l. c. s. 268 f.), vedrørte den i virkeligheden slet ikke ejendomsforholdet til Herlufsholm skoles gods, og den faldt saaledes helt uden for laaseforfølgningen, hvilket ogsaa fandt udtryk i, at skolens forstander overhovedet ikke var indstævnet under sagen. Forholdet var nemlig det, at Jørgen Marsvin nu to gange forgæves (jfr. dommene af 21. maj 1573 og 5. juni 1574) havde løbet storm mod skolens retsgrundlag og som følge heraf formodentlig havde opgivet haabet om at faa skolen fradømt godset. Derfor slog han ind paa den anden vej, som stod til hans raadighed, nemlig at anlægge erstatningssøgmaal imod Herluf Trolles arvinger. En ægtemands ulovlige afhændelse af hans hustrus gods havde nemlig retsvirkninger i to relationer. Dels paadrog han sig et personligt erstatningsansvar over for hustruens arvinger, dels var erhververen — i hvert fald efter visse af landskabslovene — pligtig at tilbagelevere den modtagne jord¹. Saafremt arvingerne fik selve jorden tilbage, havde de naturligvis ikke tillige krav paa, at ægtemanden erstattede dem dens værdi; men naar lovens regler — saaledes i Skaane — udelukkede arvingerne fra at faa jorden tilbage fra erhververen, eller naar vindikationskravet af andre grunde viste sig uigennemførligt, fik erstatningskravet stor interesse for dem, og det var et saadant erstatningskrav, Jørgen Marsvin nu fremsatte mod ægtemandens arvinger og med betydeligt held, idet rettertinget fastslog, at

sigelsen »med den formelle begrundelse, at Jørgen Marsvin ikke havde påtaleret, da hans hustrus moder atter var gift....«, beror dette paa en misforstaaelse. Den af hr. Hvidtfeldt citerede begrundelse er et af de argumenter, som modparten fremførte; men hovedargumentet var, at sagen var inde hos rigens kansler, og det var dette synspunkt, rettertinget lagde til grund for sin afgørelse.

¹ Hr. Hvidtfeldts udtalelser om dette spørgsmål (s. 256) er derfor for kategoriske. Saafremt der ifølge loven ikke var nogen mulighed for, at arvingerne kunde anfægte erhververens ret, havde de jo overhovedet ikke kunnet tænke paa at hindre skolens erhvervelse af laas paa godset.

hvis Jørgen Marsvin havde lidt nogen skade ved Herluf Trolles disposition, skulde dennes arvinger stande ham til rette.

Denne dom var en saakaldt uendelig dom, idet den henskød til en efter dommen liggende bevisførelse, hvorvidt og i hvilket omfang der skulde betales erstatning. Rettertinget ansaa det med andre ord ikke for givet, at Jørgen Marsvin havde lidt nogen skade ved dispositionen, men hvis dette var tilfældet, var der paa den anden side ingen vej uden om erstatningskravet.

Dommens ratio decidendi var imidlertid den betragtning, at Herluf Trolles og Birgitte Gjøs disposition af 1565 i sig selv var ulovlig, og det vilde have været nærliggende, hvis dette havde givet Birgitte Gjøs stridbare arvinger anledning til ved endnu en gang at udtage genbrev i skolens laaseforfølgning at søge at hindre den i at opnaa ejendomsdom med Hensyn til hendes gods. Dette skete dog ikke. Den 18. juli 1575 fik Albert Oxe almindelig stævning 6 ugers overhørelse. Stævningen blev tinglæst, og de 6 uger hengik, uden at genbrev blev udtaget.

Den 20. oktober 1575 mødte saa Hans Mikkelsen paa Albert Oxes vegne og krævede det laasebrev, som nu intet mere syntes at kunne hindre; men da dukkede pludselig en ny modpart op i sagen, nemlig Herluf Trolles arving Arild Huitfeldt, og nedlagde paastand om, at der nægtedes laasebrev i henhold til Herluf Trolles skøde. Om mester Hans Mikkelsens optræden i denne anledning siges det saavel i forfølgningsbogen som i dombogen, at han velvilligen (henholdsvis godvillig) gik i rette med ham. Meningen hermed er ganske klar. Efter almindelige retsregler kunde mester Hans Mikkelsen kræve Arild Huitfeldts paastand afvist som for sent fremsat, og det var derfor en ganske særlig imødekommenhed fra hans side, naar han erklærede sig villig til at underkaste sig rettertingets afgørelse af sagens realitet. Proceduren endte som bekendt med, at rettertinget gav Arild Huitfeldts paastand medhold, idet dommen af 20. oktober 1575 udtalte, »at paa saa meget af Fru Birgitte Gjøes gods, som for^{ne} Herluf Trolles skøde og fundats paalyder, der bør ikke for^{ne} Herlufsholms skoles forstander at fange laas

paa, efterdi den fundats og skøde er dømt at være gjort imod loven; men hvis gods som findes i samme skøde og fundats at være af Herluf Trolles eget gods, der bør for^{ne} Albert Oxe og hans fuldmægtig paa skolens vegne at fange laas paa, efterdi det lovligen er med rigens ret forfulgt til laas«.

Dagen efter meddeltes saa omsider laasebrevet, der satte sagen evindeligt tielse paa, og i tilsyneladende modstrid med den dom, som var afsagt dagen i forvejen, fastslog det skolens ejendomsret baade til Herluf Trolles og til Birgitte Gjoes gods.

Naar hr. Hvidtfeldt (s. 253 f.) polemiserer imod den betragtning, at dommen af 21. oktober ligefrem skulde være traadt i stedet for den dom, som blev afsagt den foregaaende dag, saaledes at sidstnævnte dom vilde have været det sidste ord i sagen, saafremt den ikke var blevet erstattet af dommen af 21. oktober, maa jeg for mit vedkommende bemærke, at jeg hverken har fremsat eller kan slutte mig til den bestridte anskuelse. Formuleringen af dommen af 20. oktober viser klart — som ogsaa bemærket af hr. Hvidtfeldt — at den ikke var det endelige laasebrev¹. Hertil kommer desuden, at dommen af 20. oktober kun er indført i rigens dombog, og ikke i rigens forfølgningsbog, hvor laasebrevene hørte hjemme — et forhold, jeg for øvrigt selv har henledt opmærksomheden paa².

Problemet er altsaa ikke, om dommen af 20. oktober oprindelig var tænkt som en afslutning af laaseforfølgningen; thi det er hævet over enhver tvivl, at dette ikke kan have været tilfældet; men hvorledes rettertinget under en retssag den ene dag kan udtale, at skolen ikke har ret til at faa laas paa hele godset, og derpaa dagen efter alligevel meddele et saadant laasebrev.

Det er denne modstrid, som har voldt forskerne saa store vanskeligheder i mere end 100 aar.

H. B. Melchior (Historisk Efterretning om den frie adelige Skole Herlufsholm (1822), s. 95) er tilbøjelig til at antage,

¹ Se formularen til et saadant i Kolderup Rosenvinge: Om Rigens Ret og Dele, 46 f.

² Stig Juul: Fællig og Hovedlod, 273, note 70.

at rigsraadet har skiftet standpunkt fra den ene dag til den anden, fordi der dukkede et dokument op — det saakaldte Birgitte Gjoes opdragelsesbrev — hvis fremlæggelse gav sagen en helt ny vending. Han anfører i denne forbindelse den kendte historie om mester Hans Mikkelsens syn om natten, før den endelige dom skulde gaa i sagen, men tager umiddelbart herefter grunden væk under sin egen hypotese ved at antage, at det paagældende dokument i virkeligheden blev fundet paa et tidligere stadium af sagen. Herved bliver det jo umuligt at benytte dokumentet til forklaring af rettertingets ændrede standpunkt den 21. oktober.

Kolderup Rosenvinge berører i indledningen til 3. bind af sit »Udvalg af gamle danske Domme« (1845), s. XXIV kort traditionen om Hans Mikkelsens syn og føjer hertil følgende bemærkning: »Jeg nægter ikke, at man kunde være fristet til at kalde Aander til Hjelp for at løse den Knude, som ligger deri, at Rigsraadet to Dage efter hinanden har givet to modsigende Domme.« Ogsaa for denne skarpsindige Jurist staar modstriden mellem de to domme altsaa som uløselig. Imod Melchiors hypotese om fremdragelsen af opdragelsesbrevet fremsætter han den afgørende indvending, at dette intet indeholdt, som ikke allerede fandtes i hoveddokumentet, og at dommen iøvrigt slet ikke lagde vægt paa opdragelsesbrevet, men paa den betragtning, at »Enkeskjøder have fuldkommen Retskraft«.

Med Brasch begynder bestræbelserne for trods alt at bringe overensstemmelse til veje mellem de to domme (Gamle Eiere af Bregentved (1873), s. 182—201).

Efter Braschs opfattelse er det, der foregaar for rettertinget, at skolen begærer laas i henhold til fællesdispositionen af 1565 og Birgitte Gjoes gavebrev af 1567, »altsaa efter en særskilt Kjendelse for hvert for sig« (s. 196), og rettertinget følger denne paastand, idet dommen af 20. oktober alene udtaler sig om, hvorvidt der kan gives laasebrev paa grundlag af dispositionen af 1565, medens dommen af 21. oktober behandler gyldigheden af Birgitte Gjoes disposition af 1567, forinden der gives laas saavel paa Herluf Trolles som paa Birgitte Gjoes gods.

Denne løsning er i og for sig bestikkende, men saaledes som Brasch udvikler den, rejser den en ny række problemer, som Brasch formodentlig ikke har været opmærksom paa, men som i sin tid førte mig til at forkaste hans hypotese.

Den første indvending, man kan rejse imod Brasch, er denne: Ser man paa referatet af proceduren i dommen af 20. oktober 1575, er det just ikke nærliggende at fortolke Hans Mikkelsens udtalelser som et ønske om en afgørelse af sagen i to tempi. Arild Huitfeldt nedlægger paastand om, at der ikke gives laas i henhold til dispositionen af 1565. Hertil bemærker Hans Mikkelsen, at han ogsaa kræver laas i henhold til Birgitte Gjøs disposition af 1567, og at det i dag er hans rette tægtedag, da han burde have laas paa sin forfølgning. Den nærmestliggende fortolkning af denne udtalelse synes unægtelig at være den, at Hans Mikkelsen kræver afgørelse paa stedet, nemlig laas paa alt godset, og at han mener, at dette kan ske allerede i kraft af dispositionen af 1567.

Hvis Braschs fortolkning imidlertid er rigtig, opstaar en ny vanskelighed: Hvad var grunden til denne ekstraordinære fremgangsmaade? Af hans fremstilling s. 195 ses, at han gaar ud fra, at dommen af 15. juni 1575 medførte, at Herluf Trolles skøde nu pludselig var blevet en truende fare for skolen, og at det, der foregik paa rettertinget, var en snild manøvre, der afværgede faren. Dette synspunkt lider imidlertid af en afgørende brist i juridisk henseende. Dommen af 15. juni 1575 havde jo direkte ingensomhelst retsvirkninger i forhold til skolen. Den var afsagt i en sag, hvori skolen slet ikke var part, og greb derfor overhovedet ikke ind i skolens forfølgning. Denne kunde kun standses ved, at der blev udtaget genbrev imod skolen, og dette var ikke sket inden 6 uger efter den almindelige stævning 6 ugers overhørelse. Hans Mikkelsen kunde derfor kræve laasebrevet meddelt den 20. oktober og behøvede, naar han havde dette i hænde, ikke at frygte nogen indsigelse fra nogen som helst imod skolens oprindelige retsgrundlag.

Som et tredje argument imod Braschs teori kan endelig

anføres, at hvis Hans Mikkelsen havde krævet to særskilte domme om skolens ret, saaledes at hvert af de to grundlag, som skolen paaberaabte sig, blev underkastet en prøvelse, vilde rettertinget næppe have taget hensyn til et ønske af denne art. Det var ikke rettertingets sag at indlade sig paa rent teoretiske undersøgelser af de enkelte retsgrundlags bærekraft. Det var dets opgave efter en samlet undersøgelse af de foreliggende bevisligheder at naa til en praktisk afgørelse af tvistemalet. Gennemlæser man rettertingets domme fra det 16. aarhundrede, springer det i øjnene, at rettertinget i reglen lader et enkelt argument bære domskonklusionen uden at indlade sig paa en undersøgelse af mere sekundære argumenters berettigelse. Saa meget mindre var der grund til at ofre en hel dom paa afgørelsen af rækkevidden af et enkelt af de flere paaberaabte retsgrundlag.

Rørdams behandling af forholdet mellem de to domme (Historieskriveren Arild Hvitfeldt (1896), s. 33 f.) bygger, som af hr. Hvitfeldt omtalt, paa Braschs undersøgelse. Braschs antydning af, at proceduren den 20. oktober var aftalt spil mellem Arild Hvitfeldt og Hans Mikkelsen, er hos Rørdam blevet hovedhjørnestenen i fremstillingen: »Tilsyneladende optraadte de imod hinanden, men kun for desto sikrere at føre Sagen til det forønskede Maal. Da Hvitfeldt var det juridiske Medlem i denne Koalition, maa Æren for den overordentlig snildt udtænkte Fremgangsmaade, hvorved Jørgen Marsvins Angreb paa Herlufsholms Stiftelse afsloges, vel ogsaa fornemmelig tillægges ham. I ethvert Tilfælde tilkommer der ham en væsentlig Del af Æren for, at der kom »evig Tielse« paa en Sag, der en Tid lang havde bragt Herlufsholms ædle Stifteres Værk i betydelig Fare¹.«

Ogsaa Borum naar — uafhængigt af de ældre forfattere — til dels til samme resultat som disse, idet han antager, at processen den 20. oktober i virkeligheden var komediespil med to gode venner som optrædende personer. Formålet med denne proces skulde, saa vidt jeg kan se, efter hans — ligesom efter Braschs og Rørdams — Mening være at sikre skolens ret imod

¹ Udhævelserne foretaget af mig.

andre og farligere angreb, men, som tidligere omtalt, følger han ikke de nævnte forfattere i den betragtning, at dommene af 20. og 21. oktober skulde supplere hinanden. Flere af de indvendinger, som ovenfor er anført imod Braschs og Rørdams teori, rammer imidlertid ogsaa Borums opfattelse.

Hos hr. Hvidtfeldt genfinder man hypotesen om sammenspillet mellem Arild Huitfeldt og Hans Mikkelsen, men i modsætning til Brasch, Rørdam og Borum opfatter han ikke dette sammenspil som værende i skolens interesse, men tværtimod i Arild Huitfeldts. Herved bliver hans teori imidlertid helt forskellig fra disse forfatteres og ligger i virkeligheden paa linie med Kjers opfattelse af sammenhængen (Indbydelsesskrift til de offentlige Afgang- og Aarsprøver i Herlufsholms lærde Skole i Juni og Juli 1886). Kjer, som ikke kendte Braschs teori (l. c. s. 5), hævdede ligesom denne, at dommen 20. oktober kun angik fundatsen af 1565 og dommen af 21. oktober skødet af 1567; men han antog, at denne deling af sagen skyldtes hensynet til Herluf Trolles arvinger. Hans indlæg i diskussionen, som øjensynligt ikke er benyttet af hr. Hvidtfeldt, savner dog den overbevisende kraft, som kendetegner dennes argumentation, hvorfor jeg — og senere professor Borum — ikke følte os overtydede om rigtigheden af Kjers hypotese. Derimod tager jeg ikke i betænkning for mit eget vedkommende at give hr. Hvidtfeldts fortolkningsforsøg min uforbeholdne tilslutning, for saa vidt angaar dets centrale indhold, idet det efter min opfattelse løser de vanskeligheder, som de ældre teorier havnede i.

Ganske vist er der noget ejendommeligt i, at en mand i Arild Huitfeldts stilling, der maa have været klar over de formelle regler om genbreve og frister, som skulde iagttages ved indgriben imod en laasefølgning, først optræder i sagen i dennes sidste øjeblik uden hensyn til de nødvendige formalia; men maaske er forklaringen den, at han oprindelig ikke havde næret nogen frygt for, at den uendelige dom af 15. juni 1575 skulde komme ham og hans medarvinger til skade. Den paa lagde jo Birgitte Gjøs arvinger at føre bevis for, at de havde lidt tab ved Herluf Trolles disposition, hvilket maatte synes

ret uigennemførligt, hvis rettertinget anerkendte, at Birgitte Gjõe gyldigt havde ratihaberet den i sit enkesæde og derved afhjulpet de mangler, som hæftede ved den oprindelige disposition. Senere er han alligevel blevet betænkelig og gør i den ellefte time et forsøg paa at faa rettertinget til at nægte laas paa Birgitte Gjøes gods i henhold til Herluf Trolles disposition. Saafernt det lykkedes ham at faa fastslaaet, at skolen ikke kunde støtte ret paa denne, idet den maatte anses som ugyldig, havde han tilintetgjort den sidste svage mulighed for, at Birgitte Gjøes arvinger kunde rejse noget erstatningskrav paa grundlag af denne. Hans modpart Hans Mikkelsen stoledes paa sin side fuldt og fast paa enkeskødets egenskab af tilstrækkeligt retsgrundlag for skolen, og ud fra denne overbevisning mente han at have raad til at ofre skolens andet retsgrundlag til fordel for sin gamle elev. Dette skete, ved at han tillod, at Spørgsmaalet om gyldigheden af dispositionen af 1565 blev underkastet rettertingets prøvelse paa dette tidspunkt af sagen, uagtet han havde kunnet modsætte sig det (han byder sig velvilligen i rette), samtidig med at han udtrykkelig gjorde opmærksom paa, at han stadig procederede til laas paa det andet retsgrundlag: enkeskødet af 1567. Under disse omstændigheder var der for rettertinget ingen vej uden om at undersøge rækkevidden af dispositionen af 1565. Det var nu Arild Huitfeldt, som optraadte som sagsøger, og han hævdede, at afgørelsen af spørgsmaalet havde stor økonomisk betydning for ham og hans medarvinger; Hans Mikkelsen var paa sin side villig til at underkaste sig rettertingets dom. Der var derfor ingen processuelle hindringer til stede for, at sagsøgeren Arild Huitfeldts paa-stand kunde tages under paakendelse, og dommen fulgte ham i hans paastand. Dagen efter krævede saa Hans Mikkelsen laas i henhold til enkeskødet, og dommen af 21. oktober 1575 meddelte denne uden med et ord at omtale den dom, som var afsagt den foregaaende dag, ganske simpelt fordi Hans Mikkelsen — som det fremgaar af sagsfremstillingen — helt undlod at paaberaabe sig dispositionen af 1565 som grundlag for skolens ret. Herefter var der ingensomhelst anledning for rettertinget

til i sin dom at referere til den om dette retsgrundlag dagen i forvejen afsagte dom.

Naar denne forklaring af forholdet mellem de to domme accepteres — og for en juridisk betragtning forekommer den langt mere tilfredsstillende end nogen af de tidligere fremsatte — bliver der paa den anden side intet tilbage af Braschs teori om Arild Huitfeldts velvillige bistand til den af Birgitte Gjøs arvinger saa haardt forfulgte Herlufsholms skole. Det var ikke Arild Huitfeldt, som stillede sin juridiske indsigt til skolens raadighed under en retssag, som truede dens eksistens. Det var skolens rektor, der — formodentlig i forstaaelse med skolens forstander Albert Oxe — som en smuk gestus over for arvingerne efter den ene af dens donatorer ofrede det ene af de to retsgrundlag, paa hvilke den hidtil havde støttet sin ret. Han gjorde det i den overbevisning, at det andet retsgrundlag vilde vise sig tilstrækkeligt, og rettertingets afgørelse viste, at han havde vurderet skolens chancer rigtigt¹.

¹ Efter at ovenstaaende afhandling var trykt, er jeg blevet gjort opmærksom paa to artikler i »Herlovianeren« om samme spørgsmaal. I majnummeret 1943 naar fhv. dommer H. K. Vilstrup uafhængigt af hr. Hvidtfeldt til omtrent samme resultat som denne. I januarnummeret 1944 foretager overretssagfører Viggo Loft en gennemgang af hele den foreliggende litteratur, herunder ogsaa af hr. Hvidtfeldts afhandling, og præciserer sin opfattelse af forholdet mellem de to domme, der slutter sig til hr. Hvidtfeldts, derhen, at sagen den 20. oktober var »et lille improviseret, men dog vel gennemtænkt Intermezzo«, medens selve laasesagen først skulde for paa rettertinget den 21. oktober. Over for denne opfattelse maa dog bemærkes, at da stævnevarslet var 6 uger fra stævningens tinglæsning og onsdag var landstingsdag i Sjælland, maatte fristen for fremsættelsen af indsigelser udløbe en onsdag, og skolen kunde derfor ikke være mindre berettiget til at faa laasebrevet *torsdag* den 20. oktober end den følgende dag. Forøvrigt fremgaar det klart af dommen af 20. oktober, at begge sagens parter gik ud fra, at laasebrevet i og for sig burde meddeles denne dag.